

עיונים לשבת פרשת אחרי מות קדושים עפ"י הרמב"ם

מרכז מורשת הרמב"ם רח' התנאים 6 טבריה, משרדי המרכז רח' יוחנן בן זכאי 6 טבריה, טלפקס- 04-6790632

לשאלות, הערות והארות info@harambam.org.il

לעילוי נשמת אסתר בת רחמה

לא תעמד על דם רעך

הרב שאולי גרינפלד

גם להסתכן בעצמינו? הגמרא בבא מציעא⁴ מביאה מחלוקת בין בן פטורא לרבי עקיבא:

"שנים שהיו מהלכין בדרך, וביד אחד מהן קיתון של מים, אם שותין שניהם - מתים, ואם שותה אחד מהן - מגיע לישוב. דרש בן פטורא: מוטב שישתו שניהם וימותו, ואל יראה אחד מהם במיתתו של חברו. עד שבא רבי עקיבא ולימד: 'וחי אחיך עמך'⁵ - חיך קודמים לחיי חברך".

בן פטורא ורבי עקיבא עסקו בשני אנשים שנמצאים במצב סכנה, כאשר לאחד מהם יש אפשרות להינצל, אך אין לו אפשרות להציל את חברו, אלא רק לסייע לו מעט, על חשבון ההצלה של עצמו. בן פטורא סבר שמוטב לו למות ולא להינצל, ויסייע לחברו במה שהוא יכול. ואילו רבי עקיבא סבר שעליו להציל את עצמו. מקרה זה, אמנם אינו דומה לשאלה שלנו, שהרי בן פטורא ורבי עקיבא דיברו על מציאות שבה בעל המים אינו יכול להציל את חברו. אבל אנו יכולים ללמוד מרבי עקיבא עיקרון מנחה: 'חיך קודמים לחיי חברך' – לא נדרש מאדם לאבד את עצמו כדי להציל אנשים אחרים. ומכאן כתב בעל איסור והיתר הארוך⁶:

"מיהו [אבל] אם בודאי היה גם הוא מסוכן עמו – אין לו לסכן גופו, מאחר שהוא חוץ מן הסכנה [לא נמצא במצב סכנה]. אף על פי שרואה במיתת חברו, כדדרשינן 'וחי אחיך עמך'. **ולא מצאנו חילוק בין סכנה למיתה ודאית**".

והיינו שכמו שלא נדרש מאדם לאבד עצמו עבור

אחת מן המצוות הרבות שמוזכרות בפרשת קדושים היא: "לא תעמד על דם רעך אני ה'".

הגמרא במסכת סנהדרין² מבארת את משמעות המצווה:

"מניין לרואה את חברו שהוא טובע בנהר, או חיה גוררתו, או לסטין באין עליו, שהוא חייב להצילו - תלמוד לומר 'לא תעמד על דם רעך'".

הרי שחובה עלינו להציל אדם שנמצא במצב של סכנה. הרמב"ם הביא דין זה להלכה בהלכות רוצח ושמירת נפש³, בתוספת דוגמאות רבות:

"כל היכול להציל ולא הציל עובר על 'לא תעמד על דם רעך', וכן הרואה את חברו טובע בים או ליסטים באים עליו או חיה רעה באה עליו ויכול להצילו הוא בעצמו או שישכור אחרים להצילו ולא הציל, או ששמע גוים או מוסרים מחשבים עליו רעה או טומנין לו פח ולא גלה אוזן חברו והודיעו, או שידע בגוי או באנס שהוא קובל [מתלונן] על חברו ויכול לפייסו בגלל חברו ולהסיר מה שבלבו ולא פייסו, וכל כיוצא בדברים אלו, העושה אותם עובר על 'לא תעמד על דם רעך'".

בין הדוגמאות שמובאות בגמרא וברמב"ם, אנו מוצאים גם מצבים שעלולים להיות מורכבים ומסוכנים גם לגבי המציל עצמו – כמו הצלת החבר מטביעה או מחיה רעה. וכאן המקום לשאול: מה הם גבולות המצווה: האם מדובר דווקא כאשר לא נדרשת אלא פעולה פשוטה כמו לגלות לחבר שהגויים טומנים לו פח, או שחובה עלינו

4 ס"ב, א.
5 ויקרא כ"ה, ל"ו.
6 שער נ"ט אות ל"ח.

1 ויקרא י"ט, ט"ז.
2 ע"ג, א.
3 א, י"ד.

להציל את חברו. אך הוסיף המשנה ברורה, שאין לחשוש יותר מדאי ל'ספק סכנה', ולכן אם לאדם יש נשק, מן הסתם הוא יוכל להציל מהחיה הרעה. וכן אדם שיודע לשחות, מן הסתם יוכל להציל אדם שהחל לטבוע בבריכה. אולם מצבים מורכבים, יש להשאיר לאנשי מקצוע.

וכאן יש לשאול: האם משמעות הדברים היא, שחיילים אינם מחויבים לסכן את עצמם כדי להוציא פצועים משדה הקרב, או לחלף חטופים מידי המחבלים? לשאלה זו, נדרש הגאון הרב אליעזר יהודה ולדנברג בשו"ת ציץ אליעזר¹⁰. בכדי להשיב, הביא הציץ אליעזר תשובה של מרן הראי"ה קוק זצ"ל, משו"ת משפט כהן¹¹. מרן הראי"ה עסק בשאלה בסיסית יותר, הנוגעת למלחמות: הגמרא בסנהדרין¹² לומדת מהפסוק 'וחי בהם'¹³ שבכל התורה אומרים 'יעבור ואל יהרג', חוץ מעבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים. ואם כן, כיצד ניתן לשלוח חיילים להילחם, הרי חלק מהם עלולים חלילה להיהרג! ענה על כך מרן הרב:

"על כרחך ענייני המלחמות יוצאים הם מכלל זה ד'וחי בהם', שהרי גם מלחמת הרשות מותרת היא, ואיך מצינו רשות להכניס נפשות רבות בסכנה בשביל הרווחה? אלא דמלחמה והלכות ציבור שאני".

הרב מלמד אותנו, שלמלחמה וענייני ציבור, יש כללים אחרים, שמחייבים גם מסירות נפש. הסיק מכך הרב ולדנברג:

"כשם שהכלל של 'וחי בהם' לא חל במלחמה, כך מסתבר לומר שגם הכלל של 'וחי אחיך עמך' שדורשים חיך קודמים, גם כן לא חל במלחמה, אלא כל אנשי המלחמה כאיש אחד מחויבים למסור כל אחד ואחד את נפשו בעד הצלת חייו של משנהו".

הצלת חברו, גם לא נדרש ממנו להסתכן. לעומת זאת, בירושלמי בתרומות⁷ מובא מעשה:

"רבי אמי איתצד בספסיפה [רבי אמי נתפס על ידי שודדים, שרצו להרוג אותו]. אמר רבי יונתן: יכרך המת בסדינו [עלינו להתכונן למותו של רבי אמי]. אמר רבי שמעון בן לקיש: עד דאנא קטיל, אנא מתקטיל [או שאמות על ידי השודדים, או שאני אהרוג אותם]. אנא איזיל ומשיזיב ליה בחילא [אני אלך ואציל את רבי אמי בכח]! אזל ופייסון ויהבוניה ליה [הלך רבי שמעון בן לקיש, פייס את השודדים, ושיחרר את רבי אמי]".

הירושלמי מספר, שרבי שמעון בן לקיש הכניס את עצמו לעימות מול השודדים בכדי להציל את רבי אמי, אף שהצהיר בעצמו שייתכן שיהרג על ידם. לכאורה עולה מכן שאכן נדרש מהאדם להסתכן עבור הצלת חברו, בניגוד לדברי בעל האיסור והיתר. אולם, בעל ההגהות מיימוניות (דפוס קושטנטינא)⁸ לא הבין כך מהירושלמי, אלא סבר שלרבי שמעון בן לקיש לא נשקפה סכנה ודאית:

"בירושלמי מסיק אפילו להכניס עצמו בספק סכנה".

אין ללמוד מכאן שנדרש מאיתנו להסתכן בשביל להציל אדם אחר, אלא יש ללמוד מכאן רק שעלינו להכניס את עצמינו ל'ספק סכנה'. ואם כן: להסתכן ממש לא נדרש, להיכנס ל'ספק סכנה' כן נדרש. אך דעת בעל הגהות זר זהב על האיסור והיתר, שבעל האיסור והיתר חולק על ההגהות מיימוניות:

"משמע [שדעת האיסור והיתר]... שאינו מחויב להכניס עצמו גם בספק סכנה, [אפילו] כדי להציל חברו ממיתה ודאית".

במשנה ברורה⁹ נפסק:

"ומכל מקום אם יש סכנה להמציל אינו מחויב, דחיי קודם לחיי חברו, ואפילו ספק סכנה נמי [גם כן] - עדיף ספיקו דידיה [שלנו] מודאי דחברו. אולם צריך לשקול הדברים היטב אם יש בו ספק סכנה ולא לדקדק ביותר".

המשנה ברורה הביא להלכה את דעת הזר זהב, שאדם אינו מחויב להכניס את עצמו אפילו לספק סכנה בכדי

10 חלק י"ג סי' ק.
11 סי' קמ"ג.
12 ע"ד, א.
13 ויקרא י"ח, ה.

7 ח, ד.
8 על הרמב"ם הנ"ל.
9 שכ"ח ס"ק ו"ט.